

KAZIMIERA EWA KORZENIEWSKA (Kraków)
orcid.org/0000-0001-5699-7653

DYDAKTYKA NAUCZANIA W SZKOLE LUDOWEJ SIÓSTR DOMINIKANEK W WIELOWSI (1861–1918)

Abstract

THE TEACHING AT THE DOMINICAN SISTERS' ELEMENTARY SCHOOL IN WIELOWIEŚ (1861-1918)

The Congregation of the Sisters of Saint Dominic was founded in Wielowieś, Galicia, in 1861. Simultaneously with the foundation of the Congregation, the sisters started their apostolic service of teaching in the school in the village of Wielowieś. At first it was a parochial school, then it became a private elementary school by the monastery. In 1889 it was turned into a public elementary school. The article shows the changes in the school curriculums, which were caused by the transformations of school status (from private to public, and then from two-class to three-class school) and by the revision of the educational law in Galicia. The paper also attempts to depict the methods adopted by the sisters to teach different subjects, including enumeration of the textbooks used in the process of teaching.

Keywords: Dominican Order education, Galicia, Order of Preachers, Dominican Sisters, Wielowieś, school curriculum

Słowa kluczowe: oświata dominikańska, Galicja, Zakon Kaznodziejski, dominikanki, Wielowieś, program nauczania

Jednym ze zgromadzeń zakonnych, powstałych w drugiej połowie XIX w. na ziemiach polskich, było Zgromadzenie Sióstr św. Dominika¹. Zostało ono założone

¹ Por. T. Rutyna, *Z dziejów Wielowsi*, Tarnobrzeg 2005; S. Steinig, *Cóż Ci oddam, Panie? Rzecz o Matce Marii Kolumbie Białeckiej, fundatorce kontemplatywno-czynnych Sióstr Dominikanek w Polsce*, Calgary 1977; E. Walewander, *Kolumba Białecka i Zgromadzenie Sióstr Dominikanek*, Lublin 1989.; B. Mazur, J. Bar, *Wierna Utajonej Miłości. Rys życia i wybór pism Kolumby Róży Białeckiej*, Kraków 1989.; G. Godawa, *Pedagogia dominikanek (Zgromadzenia Sióstr św. Dominika)*, w: *Pedagogie katolickich zgromadzeń zakonnych. Historia i współczesność*, red. J. Kostkiewicz, Kraków 2015, s. 333–353.

8 VIII 1861 r. przez matkę Kolumbę Różę Białecką² w Wielowisi oddalonej o ok. 10 km na północny-wschód od centrum Tarnobrzega. Z inicjatywą założenia klasztoru dominikanek czynnych w tej właśnie miejscowości wyszedł ówczesny proboszcz wielowiejski, ks. Julian Leszczyński³. Znalazł poparcie Gabrieli z Małachowskich Tarnowskiej⁴, która była właścicielką Wielowisi i zgodziła się być fundatorką konwentu. Już tydzień po przybyciu na to miejsce siostry⁵ rozpoczęły nauczanie dzieci w szkole parafialnej, która po trzech latach przekształciła się w szkołę ludową – najpierw prywatną, a od 1889 r. – publiczną. Praca dydaktyczna sióstr usystematyzowana była według programów nauczania, z których pierwszy został opracowany przez siostry i wprowadzony do użytku w roku 1864 r. W późniejszym okresie działalności szkoły dominikanki korzystały z powszechnych planów nauczania. Realizacja założeń programowych była możliwa dzięki zastosowaniu określonych metod. Omówieniu tych dwóch aspektów, nadających kształt pracy edukacyjnej prowadzonej przez dominikanki w Wielowisi, poświęcony jest niniejszy artykuł.

1. Programy nauczania i podręczniki szkolne

Pierwszy zachowany program nauczania, według którego pracowały uczące w szkole siostry, można znaleźć w *Urządzeniu szkoły* z 1864 r.⁶ Nie wiadomo, co stanowiło podstawę pracy dydaktycznej w ciągu pierwszych trzech lat działalności placówki, można natomiast przypuszczać, że siostry odpowiedzialne za prowadzenie szkoły większą wagę przywiązywały w tym czasie do obserwacji sytuacji społeczności wielowiejskiej, tak by jak najlepiej dostosować do niej treści nauczania. Wskazuje na to tekst *Dyrektorium dla Nowicjatu*, w którym założycielka Zgromadzenia, wspominając początki działalności dominikanek w Wielowisi, zapisała, że „[siostry starały się] poznać naprzód potrzeby tak duchowne jak i moralne ludu wiejskiego, nisko bardzo jeszcze niestety stojącego. Poznawszy, co może go dźwignąć, podnieść i uszlachetnić, powoli i stopniowo usiłowały rozwijać i urządzić środki do tego, wprowadzając je zaraz w życie”⁷.

² Kolumba Róża Białecką (1838–1887) – urodzona w Jaśniszczach k. Brodów. W 1858 r. na polecenie o. Vincenta Jandela, ówczesnego generała Zakonu Kaznodziejskiego, wyjechała do klasztoru dominikanek III Zakonu w Nancy (Francja) w celu odbycia tam podstawowej formacji zakonnej. Po jej zakończeniu, realizując plan o. Jandela, powróciła do Galicji, by podjąć próbę założenia podobnego zgromadzenia na ziemiach polskich.

³ Julian Leszczyński (1816–1882) – ksiądz katolicki, tercjarz dominikański. W 1860 r. został mianowany proboszczem w Wielowisi. W tym czasie poznał m. Kolumbę i zaprosił ją do swojej parafii. Troszczył się o potrzeby materialne powstającego Zgromadzenia oraz objął je opieką duchową.

⁴ Gabriela z Małachowskich Tarnowska (1800–1862) – od 1829 r. żona hrabiego Jana Bogdana Tarnowskiego. Po jego śmierci w 1850 r. właścicielka dóbr dzikowskich.

⁵ Oprócz założycielki Zgromadzenia pierwszymi członkami nowej Kongregacji były s. Gonzalwa Katarzyna Murzyńska, s. Ozanna Aniela Paulin, s. Rajmunda Aniela Kraus, s. Hiacynta Karolina Spilczyńska. Za prowadzenie szkoły jako pierwsze odpowiedzialne były s. Ozanna i s. Hiacynta.

⁶ Archiwum Sióstr Dominikanek w Białej Niżnej (dalej: ASDBN), Urządzenie szkoły pod dyktando WW. PP. Dominikanek w Wielowisi od roku 1864, sygn. II Dz 1415.

⁷ K. Białecką, *Dyrektorium dla Nowicjatu oraz przepisy dla domów filialnych*, oprac. siostry dominikanki, Kraków 2011, s. 27.

Stan zachowania *Urządzenia szkoły* pozwala na jedynie częściową rekonstrukcję wspomnianego programu⁸. W szkole wielowiejskiej, od 1864 r., w ciągu sześciu lat nauczano katechizmu, historii biblijnej, wykładu obrzędów kościelnych, czytania z gramatyką, rachunków, pisania i stylistyki, geografii oraz wierszy. Formą nagrody dla dzieci były lekcje z historii naturalnej w obrazach. Na niższym stopniu nauki prowadzono zajęcia z czytania, historii biblijnej, „rachunków/wierszy”⁹ oraz katechizmu. Na tym etapie nauki przewidziano także osobny czas, który był przeznaczony na pogadankę z dziećmi. Stopień wyższy, poza rozszerzeniem wiedzy z przedmiotów nauczanych w pierwszych latach nauki, obejmował także poznanie obrzędów kościelnych oraz geografii. Ponadto starsze dziewczęta uczyły się na zajęcia z robót ręcznych, które odbywały się równoległe do przeznaczonych tylko dla chłopców zajęć z pisania i czytania¹⁰. Wymiar godzin, przeznaczonych na nauczanie poszczególnych przedmiotów, przedstawia tabela 1.

Tabela 1. Siatka godzin w szkole wielowiejskiej od 1864 r.

Przedmiot	Liczba godzin tygodniowo		
	oddział niższy	oddział wyższy	w sześciu latach nauki
Czytanie	9	3	36
Historia biblijna	6	3	27
Rachunki/Wiersze	3	3	18
Katechizm	4,5	3	22,5
Rozmowa	3	.	9
Obrzędy kościelne	.	3	9
Geografia	.	3	9
Czytanie ze stylistyką (tylko chłopcy)	.	2	6
Dyktando z gramatyką (tylko chłopcy)	.	4	12
Pisanie (tylko chłopcy)	.	4	12
Roboty ręczne (tylko dziewczęta)	.	10	30

Źródło: ASDBN, *Urządzenie szkoły...*, s. 12–15.

⁸ Jest to źródło rękopiśmienne, którego autorką prawdopodobnie była s. Gertruda Dionizja Łastowiecka. Składa się z 82 obustronnie liniowanych stron o wymiarach 22 × 28 cm, oprawnych w tekturową okładkę. Widoczny jest brak kilku kart, na których najprawdopodobniej zapisany był rozkład materiału dla pierwszych czterech roczników (przy czym zachowały się krótkie fragmenty odnoszące się do pierwszego i czwartego roku nauki). Ustalenie liczby brakujących kart jest niemożliwe, ponieważ źródło nie posiadało pierwotnie paginacji.

⁹ W takiej formie te przedmioty zostały umieszczone w tygodniowym podziale godzin. Niestety opis tych zajęć znajdował się na brakujących kartach źródła, stąd nie jest możliwe wyjaśnienie, na jakiej zasadzie prowadzono lekcje z rachunków/wierszy w pierwszych latach nauczania.

¹⁰ ASDBN, *Urządzenie szkoły...*, s. 2, 12–15.

Na podstawie omawianego planu zajęć można wywnioskować, że najwięcej czasu uczniowie poświęcali na doskonalenie umiejętności czytania i pisania. Dużą część godzin lekcyjnych przeznaczano także na przedmioty związane z formacją religijną uczniów. Wydaje się także, że profilowanie nauczania w zależności od płci uczniów, widoczne w późniejszych latach nauki, nie było przestrzegane w bardzo rygorystyczny sposób. Zgodnie z uwagą zamieszczoną w *Urządzeniu szkoły*, dziewczęta, uznane za „zdatne i potrzebujące”, mogły uczęszczać zarówno na zajęcia z pisania i czytania (przeznaczone dla chłopców), jak i na zajęcia z robót ręcznych – wymiar godzinowy tych zajęć miał być odpowiednio zmniejszony, by można było to ze sobą pogodzić¹¹. Ponadto z treści *Kroniki szkoły* można wywnioskować, że w czasie robót ręcznych dzieci szkolne uczyły się także przygotowywać samodzielnie podstawowe sprzęty gospodarskie, takie jak: pług, brony, sierpy czy kosy z drzewa. Wydaje się, że te narzędzia, prezentowane fundatorom klasztoru i szkoły – rodzinie Tarnowskich z Dzikowa – w czasie popisu końcoworocznego, zostały wykonane przez męską część społeczności uczniowskiej. Brak datacji owego popisu nie pozwala jednoznacznie stwierdzić, czy przypadł on na okres, w którym szkoła pracowała na podstawie omawianego programu nauczania. Z narracji kronikarki wynika jednak, że chodzi raczej o pierwsze lata funkcjonowania szkoły¹².

Stan zachowania źródła pozwala na odtworzenie w miarę pełnego zakresu nauczanych treści jedynie dla starszego oddziału. Na lekcjach katechizmu uczniowie poznawali podstawowe wiadomości o sakramentach świętych, cnotach i uczynkach miłosierdzia. Zakres nauczanych treści wyznaczał tzw. *Mały katechizm* ks. Konstantego Gawrońskiego¹³, uzupełniony katechizmem ks. Antoniego Putiatyckiego¹⁴. W nauczaniu historii biblijnej skupiano się z kolei na dziejach Nowego Przymierza, przy czym treści związane z Męką Chrystusa oraz dziejami Kościoła w czasach apostołów omawiane były w ostatnim roku nauki. Lekcje z tego przedmiotu prowadzono według podręcznika autorstwa ks. Ignaza Schustera¹⁵. Trzy ostatnie lata spędzone w szkole były przeznaczone także na poznawanie obrzędów kościelnych. Wydaje się, że podstawą ich nauczania był *Mały katechizm*¹⁶ ks. Jeana-Jospeha Gaume'a, będący formą kompendium w postaci pytań i odpowiedzi, ułożonych

¹¹ *Ibidem*, s. 4.

¹² ASDBN, Kronika szkoły ludowej dwuklasowej w Wielowsi, sygn. IV Dz 1416, s. 2.

¹³ K. Gawroński, *Krótki zbiór katechizmu według nauki Kościoła świętego rzymsko-katolickiego dla łatwiejszego wyuczenia dzieci po wsiach*, Lwów 1843.

¹⁴ A. Putiatycki, *Katechizm mały dla młodzieży wyznania rzymsko-katolickiego*, Warszawa 1844.

¹⁵ I. Szuster, *Dzieje biblijne starego i nowego przymierza dla katolickich szkół ludowych. Z 112 obrazkami i mapą*, tłum. M. Rodecki, Wiedeń 1864. Por. I. Mucha, *Historia i jej nauczanie w Galicji na przełomie XIX i XX wieku*, w: *Między nauką a oświatą. Na styku szkolnictwa wyższego i średniego w Galicji na przełomie XIX i XX w. Materiały konferencyjne*, red. L. Fac, Przemyśl 2003, s. 155–167.

¹⁶ J.J. Gaume, *Mały katechizm ułożony podług dzieła pod tytułem: Zasady i całość wiary katolickiej czyli Wykład jej historyczny, dogmatyczny, moralny, liturgiczny, apologetyczny, filozoficzny i socyalny od stworzenia świata aż do naszych czasów*, t. 1–2, Warszawa 1858.

na podstawie jego siedmiotomowego dzieła *Zasady i całość wiary katolickiej*¹⁷. W czwartym roku nauki uczniowie poznawali znaczenie i symbolikę gestów liturgicznych oraz niektórych miejsc kultu. Rozpoczynali wtedy także naukę obrzędów związanych z poszczególnymi okresami roku liturgicznego. W kolejnym roku nauki kontynuowali poznawanie obrzędów, skupiając się na czasie Wielkiego Postu i Wielkanocy oraz omawiając uroczystość Zwiastowania. Pozostałe uroczystości omawiane były w ostatnim roku nauki¹⁸.

Uzupełnieniem wiedzy zdobytej przez uczniów w czasie zajęć z obrzędów kościelnych były lekcje wierszy. O ile w czwartym i szóstym roku nauki czytana poezja była dobierana według uznania nauczycielki, to w piątym korzystano z dzieła dominikanina Jakuba Falkowskiego *Ogród różany*¹⁹. Na podstawie tej książki uczniowie mieli pogłębić swoje przeżywanie mszy świętej oraz nauczyć się na pamięć nowych modlitw. Ponadto program nauczania przewidywał zapoznanie uczniów z „wierszami rozrywkowymi”, nie jest wiadome natomiast, jaki rodzaj poezji krył się pod tym pojęciem²⁰. Równoległe do lekcji wierszy odbywały się zajęcia z rachunków. Treści nauczania tego przedmiotu obejmowały cztery podstawowe działania, zarówno na liczbach całkowitych, jak i na ułamkach. Nabycie biegłości rachunkowej przez dzieci pozwalało na naukę działań na liczbach różnogatunkowych, to znaczy na liczbach, które różniły się stojącą przy nich jednostką²¹. Podręcznikiem, z którego korzystano, było dzieło Františka Močnika²².

Czytanie uczniowie mieli doskonalić dzięki tekstom pierwszej i drugiej książki do czytania²³, przy czym zakładano, że nauczycielki według potrzeby będą samodzielnie uzupełniać brakujące w tych pozycjach wiadomości. Brak informacji o ponownym sięganiu przez dzieci do podręczników wskazuje, że w czasie trzech pierwszych lat nauki czytania skupiały się one na poznawaniu alfabetu i nauce łączenia liter w wyrazy. Ponadto jednym z elementów kształtowania tej umiejętności w starszym oddziale było wypożyczenie uczniom do domu książek ze szkolnej biblioteki. Należy zaznaczyć, że w ostatnim roku nauki czytanie odbywało się na podstawie podręcznika do historii biblijnej, żywotów świętych pańskich, biografii

¹⁷ Idem, *Zasady i całość wiary katolickiej czyli Wykład jej historyczny, dogmatyczny, moralny, liturgiczny, apologetyczny, filozoficzny i socyalny od stworzenia świata aż do naszych czasów*, t. 1–8, Warszawa 1852–1855.

¹⁸ ASDBN, *Urządzenie szkoły...*, s. 2–9.

¹⁹ J. Falkowski, *Ogród różany, w którym zawiera się duch nabożeństwa i religii ku wygodzie wszystkich katolików służący*, Wilno 1821.

²⁰ ASDBN, *Urządzenie szkoły...*, s. 2–9.

²¹ Przykładowe zadanie tego typu: Za 28 arszynów sukna zapłacono 54 rsr. 32 kop., po czemu płacono arszyn? Por. A. Barciński, *Popularny wykład do początków arytmetyki*, Warszawa 1856, s. 199.

²² F. Mozhnik, *Nauka rachunków na drugą i trzecią klasę szkół parafialnych i głównych*, Wiedeń 1860.

²³ *Pierwsza książka do czytania i nauki języka polskiego dla katolickich szkół ludowych w cesarstwie austriackim*, Wiedeń 1862; *Druga książka do czytania z nauką języka polskiego dla katolickich szkół ludowych w cesarstwie austriackim*, Wiedeń 1863.

znanych postaci czy relacji z podróży do Ziemi Świętej²⁴. Na tym etapie wymagano od uczniów nie tylko płynnego, ale także wyrazistego i pięknego czytania²⁵.

W czwartym roku nauki lekcje czytania były także okazją do przeciwiczenia teorii poznanej w czasie zajęć z gramatyki. W kolejnych dwóch latach wiedza gramatyczna sprawdzana była w czasie dyktanda. Takie rozróżnienie wnikło z faktu, że dopiero wyższy oddział miał przewidziane zajęcia z pisania. Pierwszy rok spędzony wśród starszych dzieci miał służyć nabyciu umiejętności sprawnego zapisywania liter i wyrazów, przy czym korzystano ze wzorów autorstwa Piotra Guhry²⁶. Dopiero po przejściu tego etapu możliwe było ćwiczenie pisania ze słuchu. Poza dyktandem uczniowie kształcili umiejętność pisania w czasie zajęć ze stylistyki. Lekcje te miały służyć nauczaniu dzieci przelewania swoich myśli na papier. Z tego powodu w piątym roku nauki uczono się opisywania przedmiotów, układania pisemnie krótkich opowiadań czy streszczania wiedzy poznawanej na innych przedmiotach. Na tym etapie poznawano także zasady pisania listów. Doskonalenie tych umiejętności było jednakże przewidziane tylko dla chłopców. Dziewczęta, po opanowaniu sztuki pisania, miały doskonalić się w odczytywaniu napisanego ręcznie tekstu. Treści przekazywane dzieciom w ostatnim roku nauki stylistyki miały bardzo praktyczny wymiar. Chłopcy – przyszli właściciele gospodarstw – uczyli się, w jaki sposób pisać różne teksty urzędowe, m.in. kwity, rachunki czy testamenty²⁷.

Z przedmiotów, które wykraczały poza schemat pisanie – czytanie – liczenie – wiedza religijna, w szkole wielowiejskiej nauczano geografii i historii naturalnej. Zajęcia z pierwszego z nich odbywały się w wyższym oddziale. Wiadomości przekazywano dzieciom w uporządkowany sposób, w czwartym roku nauki zaznajamiając je z informacjami o świecie, w piątym o Europie i Polsce tak, by w ostatnim roku nauki skupić się na wiedzy dotyczącej Galicji. Brak jest zapisu mówiącego o tym, który podręcznik został wybrany do nauczania geografii – wydaje się, że z zakończeniem spisywania *Urządzenia szkoły* decyzja w tej kwestii jeszcze nie zapadła. Pogadanki na niższym stopniu były prowadzone z wykorzystaniem podręcznika Antoniego Skiszewskiego²⁸. W nauczaniu historii naturalnej dominikanki bazowały na podręczniku opracowanym przez ks. Ludwika Lewartowskiego²⁹. Pokazywanie obrazków z tej książki było także formą nagrody dla dzieci po comiesięcznej kontroli wyników nauczania. Historia naturalna, jako osobny przedmiot, nie miała jednak swojego stałego miejsca w tygodniowym podziale godzin³⁰.

²⁴ F. Gondek, *Wspomnienia z pielgrzymki do Ziemi Świętej w roku 1859 odbytej*, Kraków 1862.

²⁵ ASDBN, *Urządzenie szkoły...*, s. 2–9.

²⁶ P. Guhra, *Wzory kaligraficzne polskie dla szkół elementarnych miejskich i wiejskich, oraz do prywatnego użycia i wydoskonalenia w sztuce pisania*, Leszno (b.d.w.).

²⁷ ASDBN, *Urządzenie szkoły...*, s. 2–9.

²⁸ A. Skiszewski, *Nauka o świecie*, cz. 1: *Klasa II*, Leszno 1858.

²⁹ L. Lewartowski, *Historija naturalna podług Zygmunta Kaspra Fischera*, Bochnia 1854.

³⁰ ASDBN, *Urządzenie szkoły...*, s. 2–9; 27.

Porównanie zestawienia spisu podręczników, zawartego w *Urządzeniu szkoły* z katalogiem książek szkolnych, przygotowanym przez Mieczysława Baranowskiego i Szczęsnego Parasiewicza z okazji Wystawy Szkolnictwa Ludowego i Średniego Galicyjskiego w ramach Powszechnej Wystawy Krajowej we Lwowie w 1894 r., pozwala stwierdzić, że dominikanki w Wielowsi w pracy szkolnej zasadniczo posługiwały się powszechnie obowiązującymi podręcznikami. Od reguły tej istniało kilka wyjątków. Jednym z nich był podręcznik do historii naturalnej ks. Lewartowskiego. Choć pozycja ta była dopuszczona do użytku, to jednak w publicznych szkołach ludowych w Galicji nie posługiwano się nią. Podobnie było ze stosowanym do nauki katechizmu *Małym katechizmem dla młodzieży* ks. Antoniego Putiatyckiego. W katalogu Baranowskiego i Parasiewicza nie występują natomiast wykorzystywane w szkole wielowiejskiej *Wzory kaligraficzne polskie* Piotra Guhry, *Mały katechizm* ks. Konstantego Gawrońskiego oraz prawdopodobnie odgrywające rolę podręcznika do obrzędów kościelnych dzieło ks. Jeana-Josepha Gaume'a *Zasady i całość wiary katolickiej*³¹.

Spisanie programu nauczania z uwzględnieniem tego, jakie podręczniki będą wykorzystywane w czasie pracy, pozwoliło także na zakup podręczników szkolnych dla dzieci. Z zapisów *Urządzenia szkoły* wynika, że już wcześniej podjęto próbę wprowadzenia podręczników, była ona jednak w dużej mierze nieudana. Powodem niepowodzenia była panująca w Wielowsi bieda. Ponieważ koszty wyposażenia dzieci w książki oraz papier przekraczały budżety domowe mieszkańców Wielowsi, dominikanki zdecydowały się sfinansować zakup podręczników z jałmużny udzielanej klasztorowi. Możliwe także, że rozwiązując kwestię wyposażenia dzieci szkolnych w ten właśnie sposób, nauczycielki chciały zniwelować problem z frekwencją uczniów, szczególnie w starszych rocznikach³².

Pierwszy program nauczania ułożony przez dominikanki wielowiejskie cechował się przewagą treści związanych z wiedzą religijną. Wynika to nie tylko z liczby godzin przeznaczonych na nauczanie katechizmu, historii biblijnej czy obrzędów kościelnych (31% czasu spędzanego przez dzieci w szkole), ale także z treści zagadnień, wykładanych na lekcjach czytania, pisania czy wierszy. Jeżeli weźmiemy pod uwagę zwyczaje szkolne, dotyczące rozpoczynania i zakańczania dnia nauki w szkole oraz obowiązek przychodzenia na niedzielne spotkania, to nie będzie przesadą stwierdzenie, że szkoła wielowiejska była nastawiona głównie na formację religijną uczniów. Trzeba jednak zauważyć, że taki układ nauczanych treści oraz profil szkoły był całkowicie zgodny z ówczesną austriacką polityką szkolną³³.

Trudno określić, do kiedy dominikanki stosowały program nauczania z 1864 r. Z pewnością służył on co najmniej do 1875 r., kiedy to na mocy ustawy z 1873 r. opublikowano plany naukowe dla szkół ludowych. Zapisy *Kroniki szkolnej* pozwalają

³¹ *Ibidem*, s. 1–2; M. Baranowski, S. Parasiewicz, *Książki szkolne w szkołach ludowych galicyjskich i w innych ziemiach polskich dawniej używane*, Lwów 1898, s. 4, 9, 17, 28, 33, 46.

³² ASDBN, *Urządzenie szkoły...*, s. 30.

³³ J. Buzek, *Studia z zakresu administracji wychowania publicznego*, cz. 1: *Szkolnictwo ludowe*, Lwów 1904, s. 8.

mniemać, że z nowego programu nauczania korzystano przed 1889 r. Niezależnie od roku, w którym zdecydowano się na wprowadzenie planów z 1875 r., decyzja ta spowodowała spore zmiany w ilości i jakości nauczanych przedmiotów oraz liczbie godzin przeznaczonych na poznawanie poszczególnych zagadnień. Siatkę godzin według planów z 1875 r. przedstawia tabela 2.

Tabela 2. Siatka godzin według planów z 1875 r.

Przedmioty naukowe	Klasa I		Klasa II	
	Oddział I	Oddział II	Oddział I	Oddział II
	1. rok nauki	2. rok nauki	3. i 4. rok nauki	5. i 6. rok nauki
Religia	1	1	2	2
Język wykładowy	12	10	8	8
Drugi język krajowy	.	3	3	3
Rachunki	3	3	3	3
Nauki przyrodnicze	1 ^{a)}	.	2	2
Geografia i historia	.	.	2	2
Rysunki i geometria	.	1	2	2
Śpiew	1 ^{b)}	1 ^{b)}	1 ^{b)}	1 ^{b)}
Gimnastyka	.	1	1	1
Pisanie	.	2	2	2

Źródło: *Plan nauki dla szkół dwuklasowych*, Lwów 1875, s. 18.

^{a)} od drugiego półroczia, ^{b)} nauka udzielana dwa razy w tygodniu po pół godziny

Jak można zauważyć, po przyjęciu nowych planów naukowych, nauczanie religii ograniczono z 58,5 godzin³⁴ w całym cyklu szkolnym do 10 godzin. Zwiększono natomiast czas przeznaczony na nauczanie języka wykładowego³⁵. Rozdzielono nauczanie rachunków i wierszy, przeznaczając tym samym więcej czasu na lekcje z podstaw matematyki. W siatce godzin pojawiły się także nowe przedmioty – historia, nauki przyrodnicze, rysunki i geometria, śpiew oraz gimnastyka. Ponieważ Wielowieś była osadą jednolitą etnicznie (855 mieszkańców wyznania rzym.-kat. i 25 izraelitów)³⁶, nie uczono w szkole drugiego języka krajowego³⁷.

Zmiana programu nauczania oznaczała także konieczność wymiany używanych podręczników. Zgodnie ze wskazaniem programowymi podstawowym

³⁴ Suma godzin przeznaczonych na naukę katechizmu, historii biblijnej i obrzędów kościelnych.

³⁵ Wprawdzie liczba godzin nie uległa zmianie (w przypadku pierwszego programu należy wziąć pod uwagę sumę godzin przeznaczonych na naukę czytania, czytania ze stylizacją i gramatyki), to jednak plany naukowe z 1875 r. były przewidziane nie na sześć miesięcy nauki, ale na dziesięć.

³⁶ *Wielowieś*, w: *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, red. B. Chlebowski, t. 13, Warszawa 1893, s. 362.

³⁷ *Ustawa o języku wykładowym w szkołach ludowych i średnich Królestw Galicji i Lodomerii z Wielkim Księstwem Krakowskim z 22.06.1867 r.*, art. 3, w: *Ustawy i rozporządzenia w zakresie szkół ludowych*, zebrał i ułożył K. Pierożyński, Lwów 1900, s. 11.

podręcznikiem miała być książka do czytania, wykorzystywana do nauczania języka wykładowego. Odpowiednie fragmenty tego podręcznika miały stanowić podstawę wykładu z geografii, historii czy nauk przyrodniczych³⁸.

Porównanie treści wymaganych programem z 1875 r. z założeniami przygotowanymi przez dominikanki pozwala stwierdzić, że w przypadku nauki języka ojczystego i rachunków nie zaszły zbyt wielkie zmiany. Największe dotyczyły lekcji pisania, które według nowych planów były typowymi lekcjami kaligrafii, a w programie z 1864 r. miały na celu także kształcenie umiejętności formułowania wypowiedzi pisemnej.

Zagadnienia poruszane w czasie zajęć z nauk przyrodniczych obejmowały kwestie omawiane dziś na lekcjach biologii i fizyki. Dobór tematów był warunkowany naturalnym otoczeniem uczniów. Zajęcia te miały bowiem zapoznać dzieci z otaczającym je światem tak, by mogły go lepiej zrozumieć. Z tego powodu na lekcjach przyrody rozmawiano o podstawach botaniki, anatomii i higieny człowieka. Ponadto poruszane były zagadnienia, które miały pomóc uczniom w przyszłej pracy w gospodarstwie domowym³⁹.

Wprowadzając program z 1875 r., siostry musiały odwrócić dotychczasową kolejność omawiania zagadnień na lekcjach geografii – od tej pory dzieci najpierw uczyły się o swojej miejscowości, kraju i monarchii habsburskiej, by w kolejnych latach nauki poznawać wiadomości o Europie i całej kuli ziemskiej⁴⁰. Nauczanie historii było skoncentrowane na umacnianiu więzi uczniów z monarchią habsburską. W doborze nauczanych treści ograniczono się do tych, które w sposób bezpośredni odnosiły się do historii Galicji czy historii Austrii. To kryterium było stosowane także przy selekcji treści z zakresu historii powszechnej. Ponadto w programie ułożonym przez Radę Szkolną Krajową widoczne są te elementy przedmiotu, który dziś nazwalibyśmy wiedzą o społeczeństwie – uczniowie pod koniec swojej nauki mieli poznać na omawianych zajęciach obowiązki i prawa obywateli państwa⁴¹.

Nowością w stosunku do starego programu nauczania w Wielowśi były lekcje z rysunku i geometrii. W nauczaniu rysunku wyróżniano dwa kierunki – rysunek z tzw. wolnej ręki, polegający na odtwarzaniu przez ucznia wzoru narysowanego na tablicy. Drugim obszarem kształcenia było wykreślanie figur płaskich, co dokonywało się przy pomocy odpowiednio połączonych linii. Szczególnie zwracano uwagę, by ćwiczenia te mogły być wykorzystane w czasie robót ręcznych przez dziewczęta. Nauka geometrii koncentrowała się natomiast wokół stereometrii i miała bardzo praktyczny wymiar. Uczniowie nabywali podstawowych umiejętności przydatnych np. do obliczania powierzchni i objętości przedmiotów codziennego użytku⁴².

W programie z 1875 r. znalazły się także zajęcia ze śpiewu i gimnastyki. Treści z zakresu edukacji muzycznej nie były zbyt doprecyzowane – wymagania

³⁸ *Plan nauki dla szkół dwuklasowych*, Lwów 1875 [dalej: *Plan nauki (1875)*], s. 18.

³⁹ *Ibidem*, s. 19–22.

⁴⁰ *Ibidem*, s. 22.

⁴¹ *Ibidem*, s. 21.

⁴² *Ibidem*, s. 23.

programowe skupiały się głównie na kształceniu głosu i słuchu oraz na odczytywaniu prostego zapisu nutowego. Dobór piosenek wykorzystywanych do nauki był zależny od prowadzącego zajęcia. Warto zauważyć, że zajęcia ze śpiewu odbywały się już wcześniej, chociaż nie uwzględniał ich ułożony przez dominikanki program nauczania. Na lekcjach śpiewu, prowadzonych na początku istnienia szkoły przez siostry Gertrudę Łastowiecką i Ozannę Paulin, koncentrowano się na ćwiczeniach w śpiewie liturgicznym – zarówno po polsku, jak i po łacinie⁴³. Bardzo szczegółowo natomiast określono, co powinno być przedmiotem gimnastyki. Niewiele miejsca przeznaczono na zabawy ruchowe, w które dzieci bawiły się w wolnym czasie. Skoncentrowano się natomiast na ćwiczeniach marszowych i gimnastycznych, które wymagały od uczniów dużej dyscypliny. Ponadto kształtowały one zręczność i równowagę. Zwracano także uwagę, by w ćwiczeniach dziewcząt „uniknąć wszelkich przewrotek i wszystkiego, co by mogło obrażać skromność kobiecą”. Rozkład materiału przewidywał także zajęcia z robót ręcznych dla dziewcząt. Zajęcia te nie zostały ujęte w siatce godzinowej dla szkoły dwuklasowej. Miały to być lekcje czysto praktyczne, kształcące umiejętność szycia, naprawy bielizny czy roboty na drutach⁴⁴.

Kolejna zmiana programu nauczania nastąpiła w 1893 r., wraz z wejściem w życie nowej ustawy szkolnej. Zmienioną siatkę godzin dla szkoły dwuklasowej prezentuje tabela 3.

Tabela 3. Siatka godzin według planów z 1893 r.

Przedmioty	Klasa I o nauce niepodzielnej		Klasa II	
	Stopień I	Stopień II	Stopień III	Stopień IV
	1. rok nauki	2. rok nauki	3. i 4. rok nauki	5. i 6. rok nauki
Religia	1		2	
Czytanie i pisanie	11	4	3	3
Język wykładowy		7 + 2 ^{b)}	4 + 2 ^{b)}	4 + 2 ^{b)}
Rachunki w połączeniu z nauką o formach geometrycznych	5 ^{a)}	5 + 1 ^{b)}	3 + 1 ^{b)}	3 + 1 ^{b)}
Wiadomości z dziejów i przyrody	.	.	5 + 1 ^{b)}	5 + 1 ^{b)}
Rysunki	.	1	3	3
Śpiew	1 ^{a)}		1 ^{a)}	
Roboty ręczne kobiece dla dziewcząt	.	2	3	
Gimnastyka dla chłopców	.	1 ^{a)}	1 ^{a)}	

Źródło: *Plany naukowe dla szkół ludowych pospolitych jedno-, dwu-, trzy- i czteroklasowych wraz z instrukcją*, Lwów 1893, s. 17.

^{a)} nauka udzielana po pół godziny; ^{b)} większa liczba godzin z powodu nieobjęcia szkoły obowiązkiem nauki drugiego języka krajowego

⁴³ ASDBN, Kronika szkoły..., s. 3.

⁴⁴ Plan nauki (1875), s. 23–24.

Jak można zauważyć, zmiany wprowadzone nową ustawą nie były zbyt wielkie. Przede wszystkim wydzielono z nauczania języka wykładowego osobne zajęcia – czytanie, które połączono z pisaniem. Podobnie wyglądała sytuacja w przypadku rysunków, od których oddzielono geometrię, połączoną od tej pory z rachunkami. Fuzji dokonano także w nauczaniu przyrody, geografii i historii, tworzących od tej pory jeden przedmiot – wiadomości z dziejów i przyrody. Zwiększono jednocześnie liczbę godzin przeznaczoną na poznawanie tych dziedzin wiedzy (z 12 do 24 godzin). Wyszczególniono ponadto roboty ręczne, podkreślając, że są one przeznaczone tylko dla dziewcząt. Uczennice zostały także zwolnione z obowiązku uczęszczania na gimnastykę, która od tej pory prowadzona była jedynie dla chłopców. Ograniczono liczbę godzin przeznaczonych na nauczanie religii. Według nowych programów zwiększeniu uległa liczba godzin przewidzianych dla nauki języka wykładowego (połączonego z czytaniem i pisaniem) – z dotychczasowych 53 na 60. Więcej czasu (27 zamiast dotychczasowych 20 godzin) poświęcano natomiast na naukę rachunków. Należy jednak zauważyć, że ten stosunkowo duży wymiar czasu przeznaczony na naukę rachunków i języka wykładowego był uwarunkowany w dużej mierze faktem przydzielenia nauczaniu tych przedmiotów godzin przewidzianych w programie na naukę języka krajowego⁴⁵.

W kwestii wymagań programowych, podobnie jak w przypadku siatki godzin, różnice wprowadzone reformą z 1893 r. były nieznaczące. Dotyczyły one głównie śpiewu, w którym obok nauczania dzieci śpiewu monodycznego, dążono do tego, by pod koniec nauki były one w stanie zaśpiewać utwory wielogłosowe. Ponadto zaznaczono, by na drugim stopniu nauki dzieci nauczyły się śpiewać *Hymn ludu*. Nie wymagano natomiast od dzieci umiejętności odczytywania zapisu nutowego, ograniczając się do wyćwiczenia śpiewu ze słuchu. Ciekawe jest natomiast, że pomimo oddzielenia lekcji rysunku od zajęć z geometrii, przedmiot ten w zasadzie jeszcze bardziej się „zgeometryzował” w stosunku do wcześniejszego programu nauczania. O ile w 1875 r. wymagano od dzieci, by tworzyły prace niemające nic wspólnego z planimetrią, o tyle od 1895 r. osiłą wiodącą lekcji rysunku było „przysposobienie dzieci do należytego przedstawiania form geometrycznych i do przedstawiania tych form rysunkiem”. Dodatkowo w ostatnich dwóch latach nauki wprowadzano elementy stereometrii⁴⁶.

Choć zmiana nauczanych treści nie była wielka, wraz z nowymi planami nauki wprowadzono do użytku nowe podręczniki. Od września 1895 r. miano rozpocząć korzystanie z podręcznika *Szkółka dla młodzieży*⁴⁷. Zmiana książek na pierwszym stopniu przebiegła w Wielowsi z rocznym opóźnieniem. Powodem tego było nieotrzymanie przez nauczycielki informacji o konieczności zmiany podręczników z Rady Szkolnej Okręgowej. Po konsultacji z inspektorem szkolnym w czasie

⁴⁵ *Plany naukowe dla szkół ludowych pospolicznych jedno-, dwu- trzy- i czteroklasowych wraz z instrukcją*, Lwów 1893 [dalej: Plan nauki (1893)], s. 17–18.

⁴⁶ *Ibidem*, s. 20–30.

⁴⁷ *Szkółka dla młodzieży*, cz. 1–5, Lwów 1893.

wrześniowej wizytacji uzgodniono, że należy pozostać przez ten rok przy starych podręcznikach, tak by nie narażać na dodatkowe koszty rodziców, którzy zdążyli już zakupić książki szkolne dla swoich dzieci. Nowy podręcznik składał się z pięciu części, przy czym pierwsza, przeznaczona do nauczania na stopniu pierwszym, miała charakter elementarza. Treści zawarte w podręczniku dawały podstawę do realizacji jednego z głównych założeń programu – by z jednej książki uczyć wszystkich przedmiotów. Zwraca uwagę także występowanie fragmentów, które służyły budowaniu mitu dobrego cesarza Franciszka Józefa i jego rodziny.

Do kolejnej zmiany programu nauczania doszło w październiku 1906 r., kiedy to szkoła wielowiejska została przeorganizowana na szkołę trzyklasową⁴⁸. Siatkę godzin dla tego etapu pracy szkoły prezentuje tabela 4.

Tabela 4. Siatka godzin od października 1906 r.

Przedmioty	Klasa I o nauce niepodzielnej		Klasa II	Klasa III
	Stopień I	Stopień II	Stopień III	Stopień IV
	1. rok nauki	2. rok nauki	3. i 4. rok nauki	5. i 6. rok nauki
Religia	1		2	2
Czytanie i pisanie	11	4	3	2
Język wykładowy		7 + 2 ^{b)}	4 + 2 ^{b)}	4 + 2 ^{b)}
Język niemiecki	.	.	.	4
Rachunki w połączeniu z nauką o formach geometrycznych	5 ^{a)}	5 + 1 ^{b)}	3 + 1 ^{b)}	3 + 1 ^{b)}
Wiadomości z dziejów i przyrody	.	.	4 + 1 ^{b)}	4 + 1 ^{b)}
Rysunki	.	1	3	2
Śpiew	1 ^{a)}		1 ^{a)}	1 ^{a)}
Roboty ręczne kobiece dla dziewcząt	.	2	3	3
Gimnastyka dla chłopców	.	1 ^{a)}	1 ^{a)}	1 ^{a)}

Źródło: *Plany naukowe dla szkół ludowych pospolitych jedno-, dwu-, trzy- i czteroklasowych wraz z instrukcją*, Lwów 1893, s. 31.

^{a)} nauka udzielana po pół godziny; ^{b)} większa liczba godzin z powodu nieobjęcia szkoły obowiązkiem nauki drugiego języka krajowego

W stosunku do dotychczasowego programu nauczania nastąpiły niewielkie zmiany w liczbie godzin przeznaczonych na nauczanie niektórych przedmiotów

⁴⁸ Archiwum Generalne Sióstr Dominikanek w Krakowie (dalej: AGSDK), Księga protokołów konferencji miesięcznych szkoły dwuklasowej w Wielosiu, brak sygnatury, 28 X 1906 r.

(religia, język wykładowy, wiadomości z dziejów i przyrody, rysunki). Trzeba zauważyć, że była to jedyna zmiana programu nauczania, która nie wymusiła jednocześnie wprowadzenia nowych podręczników. Nowością programową było włączenie do programu obowiązkowych zajęć z języka niemieckiego. Zgodnie z założeniami wymagano, by po dwóch latach nauki w wymiarze czterech godzin tygodniowo, uczniowie doszli do biegłej biernej znajomości języka oraz potrafili komunikować się przy pomocy najważniejszych zwrotów⁴⁹. Warto podkreślić, że do tej pory w szkole odbywały się zajęcia z tego przedmiotu – prowadzone one były nieodpłatnie przez nauczycielki dla chętnych uczniów. W 1905 r. podjęto jednak decyzję, by wprowadzić opłaty za lekcje i zapisywać na ten kurs jedynie tych uczniów, którzy będą mieli szansę na podjęcie dalszego kształcenia⁵⁰.

2. Metody nauczania i pomoce naukowe

Szkoła wielowiejska cieszyła się dobrą opinią wśród wizytatorów. Świadczą o tym m.in. zachowane świadectwa z konferencji powizytacyjnych⁵¹. Duży wpływ na dobre funkcjonowanie szkoły i osiągnięte rezultaty pedagogiczne miała stosowana przez siostry metodyka nauczania. W odtworzeniu tej części działalności wielowiejskich dominikanek najbardziej pomocne są zapisy zawarte w *Księdze protokołów*. Pomocniczą i uzupełniającą rolę odgrywają także fakty źródłowe, zachowane na stronach szkolnej kroniki.

Kluczowe znaczenie w procesie nauczania miały pierwsze lata nauki. Poza wspomnianym już wdrażaniem dzieci do pracy w systemie szkolnym poprzez zadawanie prac domowych już od samego początku nauki, nauczycielki starały się przyzwyczaić dzieci do formułowania wypowiedzi na forum klasy. Zwracano uwagę, by uczniowie odpowiadali pełnymi zdaniami. Kładziono nacisk, by dzieci, które – często obciążone wychowaniem domowym opartym na przysłowiu „dzieci i ryby głosu nie mają” – nie potrafią publicznie odpowiadać na pytania, zdobywały się na odwagę i głośno i wyraźnie wygłaszały swoje odpowiedzi⁵².

Z zapisów źródłowych wynika, że nauczycielki starały się jak najlepiej dopasować nauczane treści oraz stosowane metody do możliwości swoich uczniów, uwzględniając przy tym dostępność środków nauczania oraz sytuację społeczności wielowiejskiej. Widoczne jest to przede wszystkim w podejściu do realizacji programu nauczania. Choć z reguły udawało się go wypełnić w całości, to jednak czasem konieczna była pewna elastyczność w doborze treści nauczania. Tak było chociażby w 1913 r., kiedy to z powodu powodzi opóźnieniu uległo rozpoczęcie roku szkolnego. Należy jednak podkreślić, że decyzję o rezygnacji z realizacji części materiału podejmowano dopiero w ostateczności. Najpierw starano się

⁴⁹ Plan nauki (1893), s. 39.

⁵⁰ *Ibidem*, 15.11.1905 r.

⁵¹ AGSDK, Księga protokołów..., 5 II 1907 r.; 28 IX 1907 r.; ASDBN, Kronika szkoły..., s. 13, 37.

⁵² *Ibidem*, 21 X 1900 r.; 31 VIII 1902 r.

rozwiązać problem przeładowania materiału przez organizację dodatkowych zajęć (w przypadku gdy opóźnienia były spowodowane trudnościami dzieci w opanowaniu treści programowych) czy przeniesienie nadmiernej ilości materiału na miesiące, w których zamierzano zrealizować mniej tematów. Modulacje takie pozwalały często na całkowite wypełnienie założeń programowych nawet w sytuacji, gdy szkoła była zamknięta przez mniej więcej miesiąc z powodu krztuśca. Jeżeli zaś w danym roku szkolnym udało się dobrze ułożyć plan nauczania, w roku następnym dostosowywano jedynie nowy rozkład dni wolnych od szkolnej nauki, pozostałą część pozostawiając bez zmian⁵³.

Indywidualizacja nauczania przejawiała się w dostosowaniu liczby zadawanych uczniom zadań domowych do obciążenia dzieci obowiązkiem pomocy rodzicom w pracach polowych. Nauczycielki starały się także w taki sposób ułożyć dzienny plan zajęć, by najtrudniejsze przedmioty nauczane były w godzinach, w których uczniowie przejawiali największą koncentrację. Ponadto pod wpływem lektury artykułów zamieszczonych w czasopiśmie „Szkoła” postanowiono, by przynajmniej dla kilku uczniów założyć „dzienniki obserwacji”. Poprzez takie działanie siostry miały lepiej zrozumieć postępowanie dzieci i trafniej dobrać metody dydaktyczne i wychowawcze⁵⁴.

W nauce pisania dużą wagę przywiązywano do tego, by pismo dzieci było kaligraficzne. Dla osiągnięcia tego celu nauczycielki pilnowały nie tylko estetyki zeszytów szkolnych, ale także zwracały uwagę na postawę dzieci w czasie pisania, sposób trzymania przez nie ręki. Ponadto starano się, by nauczycielki same pisały w sposób jak najbardziej zbliżony do prezentowanych dzieciom wzorów kaligraficznych. Przy tej części edukacji dużą rolę odgrywał także nadzór szkolny, który w tym celu wydał i rozesłał do szkół specjalne tablice ścienne oraz podręczniki⁵⁵.

Z nauką pisania bardzo ściśle łączyła się nauka czytania. Starano się, by zajęcia z tego podstawowego przedmiotu szkolnego były prowadzone w sposób interesujący. W tym celu urozmaicano tematy czytanek, co wbrew istniejącym wtedy zaleceniom czyniono jeszcze przed 1918 r.⁵⁶ Ponadto zmieniano omawiane formy literackie, przechodząc od analizy wierszy do opracowywania opisów i opowiadań. Jedną ze stosownych metod nauki tego przedmiotu w szkole wielowiejskiej była tzw. metoda doraźnego czytania. Polegała ona na nauczaniu najpierw brzmienia i znaku pięciu samogłosek (a, e, i, o, u). Dopiero później, wykorzystując już zdobytą wiedzę, uczono pierwszych spółgłosek. W tym celu tworzone było złożenie nowej spółgłoski ze znaną samogłoską. Po zapoznaniu dzieci ze znakiem przypisanym danej literze, uczono jej nazwy⁵⁷. Metodę tę stosowała

⁵³ *Ibidem*, 31 VIII 1900 r.; 28 I 1901 r.; 16 V 1901 r.; 3 XI 1913 r.

⁵⁴ *Ibidem*, 21 X 1900 r.; 6 X 1911 r.; 5 XII 1911 r.

⁵⁵ *Ibidem*, 14 III 1914 r.

⁵⁶ *Ibidem*, 25 III 1900 r.

⁵⁷ J. Maciołowski, *Nauka czytania na podstawie pisania*, Kraków 1896, s. 81.

s. Izabela Pankiewicz. Z zapisu źródłowego wynika, że wprowadzenie tego sposobu nauczania było odpowiedzią na niski poziom umiejętności czytania wśród młodszych dzieci. Do tej pory stosowano bowiem głównie dyktanda, czytanie na wrywki (zarówno z tablicy, jak i z podręcznika), rozbiór zdania na wyrazy, wyrazu na zgłoski, zgłosek na głoski. Metody te okazywały się jednak nieskuteczne, wobec czego w 1902 r. siostry były zmuszone cofnąć dwoje uczniów drugiego stopnia na stopień pierwszy właśnie z powodu nieumiejętności czytania i pisania⁵⁸.

Obok nauki czytania i pisania filarem wiedzy zdobywanej w szkole była nauka rachunków. Zgodnie z obowiązującym modelem nauczania skupiano się głównie na mechanicznym zapamiętywaniu kolejnych regulek. W pierwszych zapisanych protokołach konferencji nauczycielskich zwracano uwagę na ćwiczenia uczniów w biegłym liczeniu, zapamiętywaniu tabliczki mnożenia⁵⁹. Siostry w prowadzeniu lekcji rachunków posługiwały się liczydłem, przysłanym wraz z przedmiotami obrazującymi nowy system metryczny przez Radę Szkolną Krajową w 1891 r.⁶⁰

Niestety źródła nie odnotowują, czy szkoła wyposażona była w stosowne mapy i obrazy historyczne, które mogłyby być wykorzystane w czasie lekcji. Wiadomo natomiast, że mapy ściennie były używane przez nauczycielki podczas zajęć z geografii. Pierwsze egzemplarze tego typu pomocy naukowych zostały ofiarowane szkole przez Radę Szkolną Okręgową już w 1891 r. Zasób ten uzupełniono w 1902 r.⁶¹

Od początku istnienia szkoły uczniowie mogli korzystać ze szkolnej biblioteki. Możliwość taką dla dzieci w czasie ostatnich dwóch lat nauki odnotowuje *Urządzenie szkoły*⁶². Niestety nie zachowały się żadne źródła, które pozwoliłyby na odtworzenie katalogu bibliotecznego lub poziomu zainteresowania czytelnictwem wśród uczniów.

W omawianym okresie szkoła prenumerowała także czasopisma pedagogiczne. Można tylko żałować, że nie zachowały się źródła, które pozwoliłyby na zaprezentowanie dokładnej listy takich periodyków. Z tego względu odtworzenie prenumerowanych tytułów możliwe jest jedynie na podstawie odniesień do ich treści, zawartych w protokołach konferencji nauczycielskich. Na tej podstawie można z pewnością stwierdzić, że wśród regularnie sprowadzanych tytułów była „Szkoła”. Możliwe, że innym periodykiem zamawianym przez nauczycieli szkoły był „Ruch Pedagogiczny” – w protokole z 25 X 1926 r. znajdujemy informację o wniesieniu przez nauczycieli próśby o zaprzestanie jego zakupu. Brak jest

⁵⁸ AGSDK, Księga protokołów..., 25 III 1900 r.; 15 XII 1900 r.; 26 I 1902 r.; 31 III 1902 r.; 30 XI 1902 r.; 28 IX 1907 r.; 14 III 1914 r.

⁵⁹ *Ibidem*, 20 X 1899 r.; 25 III 1900 r.; 31 VIII 1900 r.; 26 I 1902 r.; 30 XI 1902 r.

⁶⁰ ASDBN, Kronika szkoły..., s. 5.

⁶¹ *Ibidem*, s. 5–6; AGSDK, Księga protokołów..., 26 I 1902 r.

⁶² ASDBN, Urządzenie szkoły..., s. 5–7.

natomiast informacji o rozpoczęciu jego prenumeraty. Ponadto w celu lepszego przygotowania się do zajęć oraz samokształcenia, siostry korzystały z zasobu biblioteki okręgowej⁶³.

Działalność dydaktyczna sióstr dominikanek w Wielowsi znajdowała uznanie w oczach wizytatorów. Świadczy o tym fakt, że w czasie wizytacji prowadzonej przez Ignacego Dembowskiego, wiceprezydenta Rady Szkolnej Krajowej, wielowiejska szkoła jako jedyna w okręgu tarnobrzeskim uzyskała ocenę bardzo dobrą⁶⁴. Siostry po 1918 r. kontynuowały swoją pracę, odpowiadając na zmiany w prawie oświatowym oraz adaptując osiągnięcia międzywojennej pedagogiki przez dostosowanie do nich programów oraz metod nauczania.

Bibliografia

Źródła archiwalne:

Центральний державний історичний архів України, м. Львів:
ф. 178: Rada Szkolna Krajowa, o. 1, c. 4736: Sprawozdania powizytacyjne c.k. Inspektora Szkolnego Okręgowego w miejscowościach na literę R–T, k. 11.

Archiwum Generalne Sióstr Dominikanek w Krakowie:
Księga protokołów konferencji miesięcznych szkoły dwuklasowej w Wielowsi, brak sygnatury.

Archiwum Sióstr Dominikanek w Białej Niżnej:
Kronika szkoły ludowej dwuklasowej w Wielowsi, sygn. IV Dz 1416.
Kronika Zgromadzenia Sióstr Dominikanek III Zakonu w Wielowsi, sygn. III Cr 1136.
Urządzenie szkoły pod dyrekcją WW. PP. Dominikanek w Wielowsi od roku 1864, sygn. II Dz 1415.

Źródła publikowane:

- M. Baranowski, S. Parasiewicz, *Książki szkolne w szkołach ludowych galicyjskich i w innych ziemiach polskich dawniej używane*, Lwów 1898.
- A. Barciński, *Popularny wykład do początków arytmetyki*, Warszawa 1856
- K. Białecka, *Dyrektorium dla Nowicjatu oraz przepisy dla domów filialnych*, oprac. siostry dominikanki, Kraków 2011.
- J. Buzek, *Studia z zakresu administracji wychowania publicznego*, cz. 1: *Szkolnictwo ludowe*, Lwów 1904.
- Druga książka do czytania z nauką języka polskiego dla katolickich szkół ludowych w cesarstwie austriackim*, Wiedeń 1863.
- J. Falkowski, *Ogród różany, w którym zawiera się duch nabożeństwa i religii ku wygodzie wszystkich katolików służący*, Wilno 1821.
- J.J. Gaume, *Mały katechizm ułożony podług dzieła pod tytułem: Zasady i całość wiary katolickiej czyli Wykład jej historyczny, dogmatyczny, moralny, liturgiczny, apologetyczny, filozoficzny i socyalny od stworzenia świata aż do naszych czasów*, t. 1–2, Warszawa 1858.

⁶³ AGSDK, Księga protokołów..., 7 XII 1899 r.; 5 XII 1911 r.; 7 II 1912 r.; 25 X 1926 r.

⁶⁴ Центральний державний історичний архів України, м. Львів, Rada Szkolna Krajowa, ф. 178, o. 1, c. 4736: Sprawozdania powizytacyjne c.k. Inspektora Szkolnego Okręgowego w miejscowościach na literę R–T, k. 11.

- J.J. Gaume, *Zasady i całość wiary katolickiej czyli Wykład jej historyczny, dogmatyczny, moralny, liturgiczny, apologetyczny, filozoficzny i socyalny od stworzenia świata aż do naszych czasów, t. 1–8*, Warszawa 1852–1855.
- K. Gawroński, *Krótki zbiór katechizmu według nauki Kościoła świętego rzymsko-katolickiego dla latwiejszego wyuczenia dzieci po wsiach*, Lwów 1843.
- F. Gondek, *Wspomnienia z pielgrzymki do Ziemi Świętej w roku 1859 odbytej*, Kraków 1862.
- P. Guhra, *Wzory kaligraficzne polskie dla szkół elementarnych miejskich i wiejskich, oraz do prywatnego użycia i wydoskonalenia w sztuce pisania*, Leszno (b.d.w.).
- L. Lewartowski, *Historija naturalna podług Zygmunta Kaspra Fischera*, Bochnia 1854.
- J. Maciołowski, *Nauka czytania na podstawie pisania*, Kraków 1896.
- F. Mozhnik, *Nauka rachunków na drugą i trzecią klasę szkół parafialnych i głównych*, Wiedeń 1860.
- A. Putiatycki, *Katechizm mały dla młodzieży wyznania rzymsko-katolickiego*, Warszawa 1844.
- Pierwsza książka do czytania i nauki języka polskiego dla katolickich szkół ludowych w cesarstwie austriackim*, Wiedeń 1862.
- Plan nauki dla szkół dwuklasowych (o dwu nauczycielach lub nauczycielkach)*, Lwów 1875.
- Plany naukowe dla szkół ludowych pospolitych jedno-, dwu-, trzy- i czteroklasowych wraz z instrukcją*, Lwów 1893.
- A. Skiszewski, *Nauka o świecie, cz. 1: Klasa II*, Leszno 1858.
- Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, red. B. Chlebowski, F. Sulimierski, W. Walewski, t. 13, Warszawa 1893.
- Szkółka dla młodzieży, cz. 1–5*, Lwów 1893.
- I. Szuster, *Dzieje biblijne starego i nowego przymierza dla katolickich szkół ludowych. Z 112 obrazkami i mapą*, tłum. M. Rodecki, Wiedeń 1864.
- Ustawa o języku wykładowym w szkołach ludowych i średnich Królestw Galicji i Lodomerii z Wielkim Księstwem Krakowskim z 22.06.1867 r.*, w: *Ustawy i rozporządzenia w zakresie szkół ludowych*, zebrał i ułożył K. Pierożyński, Lwów 1900, s. 10–12.

Opracowania:

- G. Godawa, *Pedagogia dominikanek (Zgromadzenia Sióstr św. Dominika)*, w: *Pedagogie katolickich zgromadzeń zakonnych. Historia i współczesność*, red. J. Kostkiewicz, Kraków 2015, s. 333–353.
- B. Mazur, J. Bar, *Wierna Utajonej Miłości. Rys życia i wybór pism Kolumby Róży Białeckiej*, Kraków 1989.
- I. Mucha, *Historia i jej nauczanie w Galicji na przełomie XIX i XX wieku*, w: *Między nauką a oświatą. Na styku szkolnictwa wyższego i średniego w Galicji na przełomie XIX i XX w. Materiały konferencyjne*, red. L. Fac, Przemyśl 2003, s. 155–167.
- T. Rutyna, *Z dziejów Wielowsi*, Tarnobrzeg 2005.
- S. Steinig, *Cóż Ci oddam, Panie? Rzecz o Matce Marii Kolumbie Białeckiej, fundatorce kontemplatywno-czynnych Sióstr Dominikanek w Polsce*, Calgary 1977.
- E. Walewander, *Kolumba Białecka i Zgromadzenie Sióstr Dominikanek*, Lublin 1989.